

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Proměny zaměstnanecké mobility a jejich
genderové aspekty v období normalizace**

Barbora Koutná

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Bakalářská práce

**Proměny zaměstnanecké mobility a jejich
genderové aspekty v období normalizace**

Barbora Koutná

Vedoucí práce:

Mgr. Martina Štípková, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Mé poděkování patří Mgr. Martině Štípkové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Obsah

1. ÚVOD	1
2. TEORETICKÁ ČÁST	2
2.1 Koncept zaměstnání v období socialismu.....	2
2.2 Počátky vzniku socialismu v Československu	3
2.3 Okupace a počátky normalizace	5
2.4 Období normalizace a politických procesů „čistek“	7
2.5 Trh práce za socialismu z genderové perspektivy	10
3. VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY	13
4. METODOLOGIE	15
5. ANALÝZA DAT – VÝSLEDKY	19
5.1 Přehled celkové mobility v letech 1967 a 1975 ve všech kategoriích.....	19
5.2 Stabilita a mobilita v rámci pracovních oborů	19
5.3 Stabilita a mobilita z hlediska hierarchické pozice	24
6. SROVNÁNÍ HYPOTÉZ	29
7. ZÁVĚR	32
8. SEZNAM LITERATURY	35
9. RESUMÉ	37

1. ÚVOD

Jako téma své bakalářské práce jsem zvolila normalizační období komunistického režimu a procesy politických čistek v Československu. Tento historický milník vnímám jako klíčový pro tvorbu obrazu dnešní společnosti a struktury, ve které žijeme. Z tohoto důvodu jsem se rozhodla tuto historickou událost zmapovat a podpořit ji analýzou dostupných dat. Cílem práce je tedy přiblížit historické události a vývoj období Komunistického režimu do té míry, abych mohla obhájit výběr dat pro svou analýzu a následně zkoumat vazby, podobnosti a odlišnosti mezi nimi.

Období nástupu komunistického režimu je významné období, které znamenalo proměny týkající se nejen sociální stratifikace, ale i všech ostatních sfér v každodenním životě lidí. Tyto sféry se vzájemně ovlivňovaly a propojovaly, až vytvořily strukturu pro celou společnost, která byla zcela odlišná od té předešlé. Cílem této práce je popsat, jaké události to ovlivnily, jak to nadále ovlivnilo zaměstnanecký trh práce a jaký dopad to mělo na muže a ženy. Pro analýzu této problematiky se v práci zabývám změnou politiky trhu, vzestupnou a sestupnou zaměstnaneckou mobilitou a genderovými rolemi za socialismu.

Postup mé práce bude následující, nejdříve klasifikuji proměny zaměstnaneckého trhu od roku 1967 do roku 1975, vysvětlím, v čem tyto změny spočívaly, a pomocí statistické analýzy zjistím, kterých oblastí se týkaly a zda byly jiné u mužů a u žen. Zabývat se budu také obrazem genderové perspektivy v zaměstnanecké mobilitě, zda měly politické čistky větší dopad na ženy či muže.

2. TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Koncept zaměstnání v období socialismu

Zaměstnání je podstatou třídní klasifikace. Na základě jejich podobností jsou lidé slučováni do skupin tvořících třídní strukturu společnosti. Příslušnost k určité sociální třídě určuje naše životní šance a determinuje určitá ekonomická omezení. To vše utváří naše chování, názory a postoje. Získáváme tak jistou podmíněnou roli, díky které se pro nás stává společnost přehledná a pochopitelná. Tato role ale také určuje naši pozici ve společnosti, která je v klasifikaci třídního uspořádání jen velmi obtížně změnitelná [Katrňák, 2005: 61].

Zaměstnanost je nejen zdrojem příjmů a osobní spokojenosti, ale také důležitou oblastí pro tvorbu sociálních vztahů a sociálního statusu mezi jednotlivci. Má jinou roli v životě žen a jinou v životě mužů. Pro každé zaměstnání je typická různá intenzita a míra užívání našich schopností a dovedností. Rozdíl spočívá v typu povolání a v sociálním postavení jedince. U žen je také kladen důraz na jejich aspirace v rodině [Kuchařová, 1999: 179].

Třídní struktura v postsocialistických zemích je charakteristická tím, že šance v zaměstnanecké mobilitě se některým lidem výrazně zvýšily a některým se naopak výrazně snížily. Stát sám vytváří kritéria pro obsazování míst a mít placené pracovní místo bylo jedním z hlavních indikátorů moderního člověka [Katrňák, 2005: 66]. Zaměstnanost byla prezentována jako základní sociální jistota a přednost socialismu, díky čemuž došlo k tomu, že socialistický stát nezaměstnanost neznal [Kaplan, 2007: 119]. Pokud se tedy lidé neztotožnili se socialistickou politickou ideologií, nemohli uplatnit na trhu práce své vzdělání a schopnosti. Naopak se socialistickým režimem byli často ztotožněni manuálně pracující lidé. Takže i přesto, že často neměli dostatečnou

kvalifikaci, je režim zvýhodňoval. Skrze politickou loajalitu občanů se oceňovaly jejich schopnosti a pracovitost [Katrňák, 2005: 66]. Budoucí elity tak byly více než z řad vzdělaných lidí vybírány z řad členů komunistické strany, jejichž loajalita byla prověřena. Tento proces byl označován jako pozitivní politická diskriminace [Kreidl, 2008: 218, 219]. Tak docházelo k tomu, že ve srovnání s dřívějším postavením dělníků, byl podíl dělníků a lidí dělnického původu v tomto období ve vyšších pozicích větší [Machonin, 1969: 107].

Komunistické vedení v socialistickém státě mělo také velký zájem o životní úroveň, která s konceptem zaměstnání také souvisí. Zformuloval se zájem tzv. ekonomický a politický. Ekonomický zájem o životní úroveň vycházel z toho, že výše životní úrovně lidí byla závislá na stavu hospodářství. Ekonomika předurčovala vývoj životní úrovně a naopak životní úroveň měla vliv na utváření ekonomiky. Politický zájem o životní úroveň měl příčinu v tom, že stabilita režimu měla být plně závislá na životní úrovni a sociálním postavení občanů [Kaplan, 2002: 50].

2.2 Počátky vzniku socialismu v Československu

V únoru 1948 na našem území došlo ke státnímu převratu. Česká společnost procházela mnohými změnami, které znamenaly přestavbu společenského uspořádání a nástup zcela nové politické moci. Do čela vedení našeho státu se dostala KSČ a podle svých představ nastolila monopolní moc. Tento nový režim vycházel ze vzoru sovětského modelu, který se snažil napodobit. K této přeměně nedošlo hned, ale jejím pozvolným utvářením po celá 50. léta [Kaplan, 2007: 5]. Tato sociální přeměna spočívala zejména v tom, že ze společnosti utvářené vlastnickými vztahy, ekonomickou činností a rozdílnými zdroji příjmů se najednou stala společnost zaměstnanců státu. Produkce je vytvářena a vlastněna státem. Stát tedy vytváří pracovní místa a tím povinnost každého občana být zaměstnán [Ibid: 118]. Princip, na kterém tato

monopolní moc fungovala, spočíval ve vytvoření úzkého vedení, které rozhodovalo o všech aspektech společenského života. Fungoval zde systém mocenských skupin, mezi které byla částečně rozdělena moc tak, aby se vytvořil rozsáhlý aparát s demokraticky centralizovanými vztahy [Kaplan, 2002: 93].

Žádné strukturální změny neprobíhaly a nevznikaly jako přirozený proces inspirovaný společností, ale politickou mocí s často vyvíjeným nátlakem, represemi a perzekucemi [Kaplan, 2008: 7]. Perzekuce se tedy týkaly těch, kteří veřejně kritizovali politiku a stranické vedení a měla pro ně sociální důsledky. Dost často u těchto lidí docházelo ke změně jejich zaměstnání, pokud se jednalo o umělce, pak byl zákaz vydávání jejich děl, nebo mohli přijít o své místo a působnost ve sdělovacích prostředcích. Zejména spisovatelé se snažili těmto postihům, kde by došlo k újmě na jejich uměleckém jméně, vyhnout. Mohli veřejně odstoupit od svých názorů a tím by se očistili. Ovšem toto vynucované odvolání se od svého přesvědčení bylo podpořeno stranickou disciplínou a výhružkami oněch sociálních postihů, čímž bylo vnímáno jako osobní ponížení. Ze strany komunistické moci se tedy často jednalo o nedodržování základních lidských práv a svobod. [Ibid: 20, 28]. Komunistická moc tak na úkor monopolní nadvlády přehlížela zájmy a potřeby naší země, její tradice a kulturu [Ibid: 7].

Vytvořilo se tedy jakési nové společenské uspořádání, které mělo několik hlavních rysů. Neexistovalo zde soukromé podnikání, stoupal počet zaměstnaných v průmyslu a to na úkor zaměstnání ve službách a zemědělství a v neposlední řadě došlo k příjmové denivelizaci, tedy denivelizaci mezd obyvatel [Kaplan, 2002: 11]. Tato mzdová přestavba proběhla v letech 1958 – 1960 a vyvolala neklid ze snižování mezd zejména mezi dělníky [Kaplan, 2008: 10]. Proto ve společnosti byla pouze minimální diference z hlediska bohatství a majetku. Fungovala zde určitá rovnostářská distribuce příjmů a mezd, na kterou nemělo nijak

velký vliv vzdělání ani kvalifikace, ale zejména politické smýšlení [Tuček, 1996: 5].

V 50. letech docházelo k extenzivní industrializaci a to zejména v oblasti průmyslu, které se začalo orientovat na těžké strojírenství a také probíhala industrializace a kolektivizace v zemědělské výrobě. Tato nová mezinárodní dělba práce, která se inspirovala východním blokem, vedla k tomu, že postupně docházelo k vyčerpávání pracovní síly. To zapříčinilo příchod jedné z nejvyšších zaměstnaností žen v Evropě [Tuček, 1996: 18].

V roce 1960 se začaly objevovat první neúspěchy v oblasti hospodářství, které vedly o dva roky později k hospodářské krizi. V roce 1965 došlo k přijetí ekonomické reformy, která měla socialistický stát přiblížit průmyslově vyspělým státům, nebo alespoň zamezit jejímu zaostávání za nimi. Docházelo k reorganizacím státního a hospodářského aparátu [Kaplan, 2008: 25].

2.3 Okupace a počátky normalizace

Období normalizace předcházelo tvrdé potlačení ze strany sovětských vojsk tzv. Pražského jara. Pražské jaro bylo revoltou a snahou československého národa zakročit proti soustavě společenských přeměn u nás ze strany sovětské diktatury [Bárta, 1993: 123]. Muselo tak dojít k zabezpečení dodržování striktních norem a pravidel ustavených sovětskými elitami na našem území [Ibid: 125].

Normalizací jsou nazývány dějinné aktivity Komunistické strany Československa v období od listopadového zasedání jejího ústředního výboru v roce 1968. Výsledkem normalizace mělo být bezpodmínečné přijetí sovětské interpretace československého vývoje od roku 1968, ve kterém hrál důležitou roli Akční program KSČ a moskevský protokol [Navrátil, 2003: 7].

21. srpna 1968 došlo k okupaci několika tisíců vojáků Varšavské smlouvy z SSSR na území Československa. Moskva si tak tímto aktem vydobyla pozici k politickému působení na našem území a podrobila představitele našeho státu neustálé kontrole. Tímto se ovšem neukončil onen konflikt mezi reformním hnutím a silami neostalinismu. Pouze se otevřela nová fáze Československých dějin [Bárta, 1993: 5].

Úkolem, který si vedení zadalo, bylo využít možností Moskevského protokolu a pokračovat v reformní polednové politice omezeným způsobem a uvolněněji [Bárta, 1993: 6]. Přísné a striktní dodržování Moskevského protokolu mělo zajistit správný průběh normalizace za dané situace v naší zemi. Dubček pod tímto rozkazem rozuměl obnovení autority a omezení některých demokratických práv, zejména těch, které se týkaly svobody slova a sdružovacího práva [Ibid: 8]. Klíčovým problémem u nás z pohledu Moskvy bylo působení sdělovacích prostředků – tisk, rozhlas, televize a film [Ibid: 9]. Existovala tu samozřejmě také reformní hnutí, která měla být potlačena, aby došlo k obnově socialistického státu na našem území. Podle Moskvy bylo dále pro správný chod společnosti nutné, aby došlo k obnovení vedoucí úlohy strany. To pokládali za nejdůležitější [Ibid: 14]. Na našem území bylo umístěno 75 000 sovětských vojáků, pro které byly uvolněny velké ubytovací a skladovací prostory [Bárta, 1993: 15]. V době okupace zde sehrála důležitou roli mládež, kdy se jednalo o více než tři a půl milionu lidí. Tito mladí lidé byli ve srovnání se staršími věkovými skupinami lépe vzdělaní a kvalifikovaní. Právě jich se okupace nejvíce dotkla. Mnoho z nich se rozhodlo vytvářet reformní hnutí a účastnit se jich. Vnímali to jako rozhodnutí o jejich budoucnosti a proto se také mnoho z nich rozhodlo odjet a žít v zahraničí [Ibid: 19].

Nespokojenost občanů pramenila z toho, co vedení KSČ slibovala, ale nedodržela a také z toho, jakými prostředky se snažila udržovat fungování režimu – perzekucí [Kaplan, 1993: 5]. To vypovídá o

neschopnosti komunistické moci určit příčiny nepříznivého stavu společnosti a najít k nim adekvátní řešení. Nedůvěra v ideologické postuláty se šířila nejen mezi veřejností, ale především mezi samotnými členy komunistické strany [Kaplan, 2008: 25]. Postupně tak docházelo ke zhroucení a zpochybnění tohoto ideologického myšlení ve valné většině společnosti. Následné uvolnění poskytlo prostor pro nástup myšlenek nových a to zejména v oblasti vědy, kultury, ekonomiky a také se zvyšovalo politické povědomí u občanů i samotných funkcionářů. Tím se začala utvářet základna reformního hnutí [Kaplan, 1993: 5].

17. dubna 1969 došlo k abdikaci Dubčeka a do čela ÚV KSČ nastoupil G. Husák [Bárta, 1993: 63]. Ten svůj nástup započal tím, že prohlásil, že důsledně zabezpečí normalizaci jako podmínku socialistického vývoje [Ibid: 64]. Požadoval tedy přehodnocení polednového vývoje dle stanovisek Moskvy. To znamenalo zavést prověrky, skoncovat s ekonomickou reformou a přijmout teorii tzv. omezené suverenity v mezinárodních vztazích [Navrátil, 2003: 16]. Jeho vedení se tak od samého počátku věnovalo zejména obnově vedoucích pozic KSČ. Využíval instituce stranického šetření a trestů. Tato obnova měla charakter přesunů na vysokých funkcích, ale nebyla masová. Týkalo se to pouze určitých okresů. Do těchto výměn funkcionářů mluvil i samotný L. Brežněv. Mnoho z odvolaných funkcionářů přešlo na funkci do státního aparátu a diplomatických služeb, čili se zde nedalo mluvit o pozičních postizích [Bárta, 1993: 68]. Ve výsledku se jednalo o 19 rezignací, 10 vyloučení z ÚV a 3 vyloučení ze samotné strany KSČ. Na tato prázdná místa ve vládě, parlamentu a úřadech byli jmenováni konzervativci a snaživí normalizátoři z řad reformistů [Ibid: 78].

2.4 Období normalizace a politických procesů „čistek“

Normalizační pojetí odkazovalo k nástupu „čistek“ ve společnosti [Bárta, 1993: 76]. Ty neznamenalý nutně odchod do zcela jiného

pracovního oboru, ale často se jednalo o sesazení v rámci pracovní pozice v tomtéž pracovním oboru. Tyto takřka půlmilionové čistky započaly po dubnu 1969 a trvaly do konce roku 1970 [Navrátil, 2003: 7]. Docházelo tedy k pronásledování odpůrců režimu a zastrašování lidí tím, že přijdou o možnost kvalifikovaně pracovat. Tyto akce byly zaměřeny hlavně proti vzdělané elitě společnosti a demokraticky orientovanému jádru národa a svobodnému projevu myšlení [Madry, 1994: 136].

G.Husák předvídal, že některé stranické organizace by nemusely s tímto prověřovacím postupem zcela souhlasit a neprojevovaly by v něm tak požadovanou horlivost. Proto zřídil jmenované komise, které tyto čistky prováděly samy [Madry, 1994: 135]. Odhaduje se, že 10-30% základních organizací bylo zbaveno práv prověřovat své členy a byly do nich vyslány právě tyto prověřovací komise shora. Nejčastěji se to týkalo škol, vědeckých ústavů, kulturních institucí a ministerstev. Tyto schválené komise zajišťovaly záruky tvrdého prověřování [Ibid: 137].

Docházelo také k tzv. udávání a denunciantství. Objevovali se tak uměle vykonstruované případy a procesy, často za účelem získat vyšší funkce [Bárta, 1993: 85]. Kdo se tedy sám chtěl zachránit, musel obviňovat druhé [Madry, 1994: 137]. Jako příklad autor uvádí ministra školství J. Hrbeka, který na ministerstvu nechal každému zaměstnanci dát tzv. denunciační dotazník a donutil je, aby uvedli jména svých kolegů, kteří by podle nich již na svých postech neměli nadále zůstat [Bárta, 1993: 101].

Již od počátku dubna 1970 bylo v ÚV KSČ vyměněno 48,6% osob a z toho 62% v mocenských orgánech státu. Začal tak rychle stoupat počet lidí, kteří byli ochotni jít do jakéhokoli zaměstnání [Madry, 1994: 137]. Jednalo se tak právě o politicky nespolehlivé jedince, kterých se týkala sestupná pracovní mobilita. Tito lidé pak mohli vykonávat pouze méně placenou a kvalifikovanou práci [Tůma, 2012: 208]. Vzhledem

k tomu, že se jednalo o odchod lidí, kteří měli vystudované střední a vysoké školy, zvýšil se tak podíl pracovníků z dělnické třídy, kteří poté zastávali tyto vyšší funkce [Kaplan, 2002: 37].

Nejvyšší prioritu mělo při čistkách očistění složek státního aparátu. To zejména proto, že plnily funkci určitého stabilizátoru, který musel prokázat úplnou věrnost normalizačním silám [Bárta, 1993: 87]. Například o nejvyšších vojenských kádrech rozhodovala Hlavní komise pro hodnocení důstojníků a generálů. Tato komise brala v úvahu také názory sovětských vojenských činitelů, rozhodovala ovšem mnohem tvrději, než sami Sověti požadovali. Často docházelo k tomu, že odstranila z funkcí velitele a náčelníky z toho důvodu, že v roce 1968 ihned nezaujali bojový postoj k tzv. pravici. Jednání této komise sloužilo jako příkladné pro postup na nižších stupních prověřování [Madry, 1994: 129]. Těmto procesům se nevyhnul ani justiční aparát, kde byla vedoucí místa opuštěna těmi, jež se podíleli na justičních zločinech [Kaplan, 2008: 26].

Přesun od pouhé obměny nejvyšších funkcí k tvrdým politickým čistkám nebyl přímočarý, ale pozvolný [Bárta, 1993: 90]. Tyto čistky pak probíhaly formou pohovorů [Ibid: 93]. Tak se rozvinuly akce pronásledování odpůrců režimu, zastrasování lidí a jejich donucování k přechodu ve víru v socialismus [Ibid: 95]. Nejvíce byla čistkami postižena inteligence. Kdokoli, kdo byl vyloučený, již nemohl být zaměstnán ve státním aparátu. Tedy ve školách, státních službách, médiích, kultuře a velmi striktní zabezpečení platilo pro vědu a společenské vědy. Zejména to byl tedy postih pro vědecké odborníky [Ibid: 99]. Nejvíce problémů bylo na Karlově univerzitě v Praze, na společensko-vědních fakultách. Téměř každý kantor byl spoluiniciátorem Pražského jara, tudíž čistkami prošlo 89 profesorů a docentů. Dalších 141 pedagogů bylo prověřováno a dalo se předpokládat, že většina z nich také bude muset univerzitní půdu opustit [Ibid: 102].

Politické čistky se ovšem týkaly i rodinných příslušníků. Starost rodičů o děti byla zneužita k politickému vydírání. Vedení KSČ tak vlastně prosazovalo trestání dětí za politické názory a činy jejich rodičů [Madry, 1994: 138]. Týkalo se to zejména přijímání do škol a zaměstnání [Kaplan, 2007: 72].

Výsledky stranických prověrek však uspokojivé nebyly. G. Husák odhadoval, že počet členů KSČ klesne o 25%. Tento odhad byl však o 3% překročen. Celkem tedy bylo vyloučeno 67 000 lidí, vyškrtáno z KSČ 260 000 a dalších 147 000 členů odešlo z vlastního rozhodnutí bez pohovoru. KSČ byla v 50. letech z poloviny tvořena dělníky. Po prověrkách jich zůstalo 26%. Také se prudce snížil počet příslušníků KSČ ze škol, vědy a kultury [Madry, 1994: 147].

G. Husák na zasedání tajemníků v roce 1970 konstatoval, že bylo vyraženo mnoho talentovaných a schopných lidí. Dále kritizoval, že rozhodně není správné, že se propouštějí ze zaměstnání i dělníci. Již v této chvíli bylo patrné, jak hluboce se již KSČ čistkami proměnila [Madry, 1994: 147]. Je důležité zdůraznit, že politické čistky uvnitř KSČ měnily nejen vztahy vládnoucí strany k zavrženým bývalým členům, ale i k celé společnosti. Ovlivnily společenské postavení širokého okruhu lidí. Tím, že se odstranilo mnoho členů KSČ, došlo k absurdně rychlému postupu řídicích pracovníků směrem nahoru. Z toho těžili zejména nejaktivnější zastánci boje s „pravicí“, ale získali na tom i někteří nekomunisté. Ti pak byli verbováni na nové členy KSČ [Ibid: 149].

2.5 Trh práce za socialismu z genderové perspektivy

Zaměstnanecká mobilita, ke které v souvislosti s nástupem normalizace docházelo, mohla dopadat odlišně na muže a na ženy. Z tohoto důvodu se v následující kapitole věnuji genderovým aspektům práce za socialismu.

Stereotypní obraz ženy, který zde platil ještě na počátku doby socialismu, byl utvářen zejména situací na trhu práce. Obecně se dá říci, že nerovnosti v dělbě práce jsou sociálně konstruované s odkazem na biologické pohlaví a podhodnocení domácí péče, kterou zastávají ženy. Žena je tak pouze tou pečovatelkou, která se pohybuje v soukromé sféře. Ve veřejné sféře a na trhu práce je na ni nahlíženo stereotypně jako na ženu, která umí pouze pečovat, uklízet a starat se o děti (Uhde, 2009: 10). Toto pojetí a vnímání žen se s příchodem nového režimu zásadně změnilo.

Socialistická společnost byla charakteristická tím, že zavedla povinnost pracovat, která platila pro muže i pro ženy. Tímto způsobem usilovala o zařazení žen na pracovní trh a do pracovního procesu [Křížková, 2002: 11]. Toto zařazení žen mezi výdělečně činné, se stalo podmínkou pro emancipaci žen. Právě kapitalistická společnost produkovala nerovnost pohlaví a závislost žen na mužích v ekonomické sféře a to mělo být nástupem nového režimu odstraněno. Hlavním zapojením žen na pracovní trh mělo dojít tím, že se odstraní činnost žen v domácnosti a stát se více bude starat o malé děti [Tůma, 2012: 189]. Společenský význam ženy se tedy odvíjel od toho, zda na počátku výstavby socialismu byla zaměstnána, či zůstala s dětmi v domácnosti. Právě ženy, které zůstaly v domácnosti, byly společností podceňovány [Ibid, 202].

V prvních letech budování socialismu nebyly pracovní podmínky pro ženy na trhu práce nijak líbivé a jednoduché. Tyto podmínky byly utvářeny pro pracující muže a ani pro ty nebyly nijak lehké. Často se v průmyslových závodech nevyskytovaly základní prostory pro udržování hygieny, čili ženy neměly k dispozici umývárny ani šatny [Tůma, 2012: 193]. Také pracovní doba nebyla nijak příznivá pro matky s malými dětmi. Často musely z důvodu plnění plánu zůstat na další směny a přesčasy [Ibid, 194].

Intenzita žen na trhu práce mezi léty 1950 a 1980 se z 19% zvýšila na 46,7%. Normou se tak stala zaměstnaná vdaná žena a matka malých dětí. Doposud nikdy nebyla intenzita vdaných žen mimo svou domácnost na trhu práce tak vysoká [Tůma, 2012: 195]. I přes tento hromadný příliv žen na pracovní trh, se ale nedá hovořit o tom, že by zde fungoval princip rovného odměňování mužů a žen. Mzdy žen byly průměrně o 35% nižší než mzdy mužů a to platilo i v případě, že žena měla stejnou kvalifikaci a praxi jako muž. Rozdíly tedy byly stejně patrné u výrobních i nevýrobních profesí [Ibid: 197].

Spolu s tím, že žena byla primárně odstraněna z práce v domácnosti, vznikla představa organizace tzv. osvobozené domácnosti. Tyto organizace obstarávaly praní prádla, žehlení a jeho čištění a také úklid v domácnostech [Ibid, 196].

Zajímavé je, že v roce 1948 ženy tvořily většinu pracovníků pouze ve dvou odvětvích národního hospodářství a to ve zdravotnictví (60%) a v zemědělství (52,1%). Na začátku 60. let již ženy tvořily většinu pracovníků ve všech osmi odvětvích národního hospodářství – v odvětví obchodu a veřejného stravování 76,9%, zdravotní a sociální péče 75,5%, bytové hospodářství 62,2%, pojišťovnictví a peněžnictví 60,6%, školství a kultura 59%, spoje 54%, komunální služby 53% a zemědělství 52% [Ibid, 198].

S nástupem normalizace byli čistkami zasaženi nejen muži, ale i ženy. Jejich cílem nebylo pouze postihnout opozici, ale zejména zastrašit společnost a zajistit si tak její poslušnost. Zaměstnání a pracovní kariéra se tak v té době stávala prostředkem politického vydírání a ztrácela tím svou prestiž a hodnotu, což mělo dopad na emancipaci žen. Pro ženy hodnota práce stoupala, ale ve společnosti politickým vlivem klesala [Ibid, 208].

3. VÝZKUMNÉ OTÁZKY A HYPOTÉZY

Zrod socialistického režimu sebou vnesl do naší společnosti mnohé změny a reformy. Jednou ze základních proměn byla ta na pracovním trhu, na kterém došlo ke změně složení zaměstnanců. Nepracovali již pouze muži, ale ve velkém náboru i ženy. Dále také došlo k příjmové denivelizaci, rovnostářské redistribuci příjmů a mezd. Náš pracovní výkon nebyl odměňován na základě našich schopností, vzdělání ani kvalifikace, ale zejména na základě našeho politického smýšlení a konání. Tento politický vliv na zaměstnanecké postavení posílil zejména po roce 1968, kdy docházelo k masovým čistkám. V této souvislosti zkoumám, jestli se mobilitní procesy v této době dotýkaly stejným způsobem mužů i žen. Zabývám se přitom jak sestupnou, tak vzestupnou mobilitou. S tím souvisí mé výzkumné otázky a hypotézy:

Výzkumná otázka 1: Dopadly politické čistky na muže stejně jako na ženy?

Hypotéza 1: Na ženy dopadly politické čistky méně, protože jejich role byla vnímaná jako méně důležitá.

Hypotéza 2: Na ženy dopadly politické čistky více, protože jejich obětování (ztráta či změna zaměstnání) mohlo být realizátory čístek vnímané jako méně závažné pro rodinu, než by tomu bylo u muže.

Této části zkoumání se věnují první dvě proměnné v analýze a to Pracovní obor, obsahující jednotlivá zaměstnání rozdělená do šesti kategorií podle typu pracovní činnosti a druhá proměnná Hierarchické postavení, která obsahuje tatáž jednotlivá zaměstnání rozdělená do pěti kategorií podle typu ohrožení politickými procesy.

Neuvažujeme tedy jen o sestupné zaměstnanecké mobilitě, která vyplývala z postihů režimu, ale i o vzestupné mobilitě politicky loajálních členů společnosti. Těmi byli nejčastěji členové dělnických oborů, protože

tvořili nejpočetnější část stoupenců komunistické strany. Pokud navíc lidé z vyšších postů odcházeli, museli být jiní lidé na jejich místo dosazeni.

Výzkumná otázka 2: Docházelo u mužů i u žen k vzestupné mobilitě stejnou měrou?

Hypotéza 3: Muži procházeli vzestupnou mobilitou více, protože nejvíce z nich pracovalo v těžbě a výrobě, odkud byli loajální pracovníci dosazováni na nově uvolněné vyšší pracovní pozice.

Hypotéza 4: U žen docházelo k vzestupné mobilitě více, protože jich nejvíce pracovalo v oblasti výroby, ale postupně jich část přecházela do oblasti služeb, kde je čekala méně náročná práce, čili došlo ke kariéernímu růstu.

Pro tuto část výzkumu je určena třetí proměnná v analýze dat a tou je Mobilita. Ta obsahuje také jednotlivá zaměstnání a rozděluje je do čtyř typů mobility. Více způsob analýzy a definice proměnných popisují v následující kapitole Metodologie.

4. METODOLOGIE

Metodologií mé práce je kvantitativní empirický výzkum, ve kterém vycházím z dat, které jsem získala prostřednictvím ČSDA Sociologického ústavu AV ČR. Pracuji s datovým souborem *Výzkum třídní a sociální struktury obyvatelstva ČSSR v r. 1984* (dále jen TSS 1984). Tento výzkum byl koncipován jako extenzivní šetření sociologicko-statistického charakteru s paralelním použitím několika sběrů dat. Analyzuje stav sociálně třídní struktury naší společnosti a dynamiky jejího vývoje. Výzkum směřuje k podchycení základních stránek třídní diferenciacce a o co nejkompexnější obraz socio-profesí, vzdělanostní a demografické struktury obyvatelstva.

V souboru bylo mnoho proměnných (celkem 784), na které se výzkum zaměřil. Já jsem pro svůj výzkum vybrala pouze ty proměnné, které s problematikou mé práce souvisely a byly pro výběr cílové populace klíčové. Zaměřuji se na horizontální mobilitu mezi obory a vertikální mobilitu z hlediska pozice v mocenské hierarchii. Základní proměnnou pro mou analýzu bylo tedy zaměstnání respondentů a jejich pohlaví. Soubor byl omezen pouze na ty, jež absolvovali mezi lety 1967 a 1975 kontinuální pracovní dráhu. Toto vymezení jsem zvolila proto, že mě zajímalo, v jakém zaměstnání byli respondenti v roce 1967, resp. ve které kategorii a jak se tato kategorie proměnila do roku 1975. Naopak jsem vyloučila ty, jež odešli do důchodu, nebo z nějakého důvodu předčasně svůj pracovní proces přerušili. Byla pro mě podstatná série proměnných, která se zabývala zaměstnaneckou historií lidí, kteří pracovali dlouhodobě. V souboru byla tato proměnná koncipována jako za sebou jdoucí sled otázek, tázající se respondentů na jejich první až deváté zaměstnání, kdy nastoupili, kde pracovali a jak dlouho.

V datovém souboru je proměnná zaměstnání rozdělena na 99 typů zaměstnání (kódů) a těchto 99 kódů bylo rozděleno do devíti tříd

(Zemědělství, lesní a rybářští dělníci; Dělníci v těžbě, hutnictví a energetice; Zpracovatelé; Stavební dělníci; Provozní pracovníci; techničtí pracovníci, Pracovníci na úseku řízení a správy; Pracovníci ve školství, kultuře a zdravotnictví a Tvůrčí pracovníci vědy, výzkumu a vývoje). Já jsem z těchto kódů vytvořila proměnnou *Pracovní obor*, kterou jsem rozdělila do šesti pracovních sektorů: Vzdělání a kultura (např. sociální pracovníci, tělovýchovní poradci, vývojáři ve vědě), Inženýři (např. technici kvalifikovaných oborů), Státníci (např. politický aparát, justiční aparát, ředitelé škol), Zemědělství (např. obsluhovači zemědělských strojů), Těžba a výroba (dělníci a pracovníci), Služby (např. pomocný personál v hotelnictví, letectví, výrobě jídla). Druhá vytvořená proměnná byla označena jako *Pozice v hierarchii* a obsahovala 5 kategorií, které značily stupeň ohrožení čistkami: Hodně exponovaní (např. vedoucí výroby a oddělení, ředitelé škol, politický aparát), Málo exponovaní a služby (sociální pracovníci), Exponovaní ale strategičtí (technici kvalifikovaných oborů), Střední segment – pomocníci (pomocníci u výroby) a Dělníci (dělníci a pracovníci u těžby a výroby). Tato proměnná tedy charakterizovala a kategorizovala jednotlivá zaměstnání podle toho, jak náchylná byla k tomu, aby se jich politické procesy týkaly. Třetí proměnná, kterou jsem vytvořila, byla označena jako *Mobilita* a je založena na proměnné *Pozice v hierarchii*. Obsahovala 3 kategorie: Ti co zůstali ve svém oboru, Horizontální posun, Vzestup a Sestup.

Zde ilustruji tři základní tabulky popisující vstupní data, ze kterých budu v samotné analýze vycházet. Jedná se o seznámení s jednotlivým zastoupením mužů a žen v souboru, jejich zastoupení v pracovních oborech a oborech ohrožených politickými procesy podle pozice v hierarchii pro ilustrativní přehled.

V celém souboru se nacházelo 18 829 lidí a v mé cílové populaci, která byla zredukována, zůstalo 15 078 respondentů. V tabulce 1 je

znázorněn podíl žen a mužů v cílové populaci. Mužů tedy bylo 12 043 a žen 3 035.

Tabulka 1. Zastoupení mužů a žen v cílové populaci.

Pohlaví respondenta	Absolutní četnost	Relativní četnost
Muži	12 043	79,87
Ženy	3 035	20,13
Celkem	15 078	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty.

V tabulce číslo 2 dále představuji jednotlivou četnost v pracovních oborech mezi lety 1967 až 1975. Z toho je zřejmé, že nejvíce lidí pracovalo v Těžbě a výrobě a Službách a stejně tomu bylo v celém mezidobí. Naopak nejméně lidí pracovalo ve Vzdělání a kultuře a ve Státní správě, i když se tato čísla postupně slabě zvyšovala. Mezi těmito lety je patrné v každém pracovním oboru pouze několik málo set změn, kdy velikost zastoupení v roce 1975 proporčně odpovídá situaci v roce 1967.

Tabulka 2. Zastoupení cílové populace v letech 1967–1975 v jednotlivých pracovních oborech.

Obor	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Vzdělání, kultura	5,6	5,6	5,7	5,7	5,7	5,8	5,8	5,8	5,8
Inženýři	16,1	16,2	16,3	16,5	16,7	16,9	17	17,1	17,3
Státníci	2,8	2,9	2,8	2,8	2,9	3	3,1	3,1	3,2
Zemědělství	10,2	10,2	10	9,9	9,9	9,8	9,7	9,6	9,6
Těžba a výroba	37,6	37,2	36,9	36,3	35,8	35,2	34,8	34,5	33,9
Služby	27,7	27,9	28,3	28,8	29	29,3	29,6	29,9	30,2
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

V další tabulce můžeme vidět počet zaměstnaných lidí v jednotlivých oborech ohrožených politickými procesy podle pozice v hierarchii mezi lety 1967 a 1975. Opět je z toho patrné, že se počty pracovních míst nijak významně neměnily během tohoto období. Je tedy

zřejmé, že pracovní pozice a místa, které se staly předměty politických procesů, byly brzy opět obsazované, takže k jejich zániku nedocházelo.

Tabulka 3. Zastoupení cílové populace v letech 1967–1975 v jednotlivých oborech podle míry ohrožení pozice v hierarchii.

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Hodně exponovaní	1,7	1,8	1,8	1,7	1,8	1,9	1,9	1,9	2,1
Málo exponovaní, služby	20,7	20,7	20,9	21,0	21,2	21,3	21,5	21,6	21,8
Exponovaní - strategičtí	9,8	9,8	9,9	10,0	10,1	10,1	10,1	10,2	10,2
Střední segment	46,9	47,0	46,8	46,8	46,7	46,7	46,5	46,5	46,2
Dělníci	20,9	20,8	20,7	20,4	20,2	20,0	19,9	19,8	19,7
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

5. ANALÝZA DAT – VÝSLEDKY

5.1 Přehled celkové mobility v letech 1967 a 1975 ve všech kategoriích.

Nejdříve se tedy obecně podíváme, jak průměrně ženy a muži zůstávali ve stejném zaměstnání, pracovním oboru a oboru ohroženém politickými procesy v celém mezidobí 1967 až 1975. Z tabulky 4 je patrné, že muži ani ženy se nijak neliší a ani významně neměnili své pozice. Politické čistky byly zřejmě cíleně zaměřeny proti určité skupině lidí, nicméně v tomto vzorku to není nijak patrné. Vyplývá z toho tedy, že to není univerzální zkušenost všech zaměstnanců, ale jen vybraných skupin, které se pokusím v analýze identifikovat.

Tabulka 4. Stabilita zaměstnání, oboru a hierarchického postavení mezi lety 1967 a 1975 podle pohlaví (IS v závorkách).

Pohlaví	Relativní četnost			Celkem
	Zaměstnání	Pracovní obor	Ohrožený obor	
Muži	81,9 (81,2;82,6)	87,9 (87,3;88,5)	89,5 (89,0;90,0)	12 043
Ženy	81,9 (81,9;83,3)	89,1 (88,0;90,2)	90,9 (89,9;91,9)	3 035

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

5.2 Stabilita a mobilita v rámci pracovních oborů

Nyní se již podíváme, jak jednotlivci zůstávali ve svém zaměstnání a pracovním oboru v tabulce 5, zde je detailní analýza toho, jak muži a ženy zůstávali ve svém zaměstnání a pracovním oboru z roku 1967 i v roce 1975. Vždy přes 80% lidí zůstalo do roku 1975 ve svém pracovním oboru. To znamená, že nepřecházeli nijak významně například z oboru Vzdělání do Výroby, ale spíše docházelo k pohybům uvnitř v rámci samotných pracovních oborů, čili změny zaměstnání. Nejčastější pohyby jsou vidět v oblasti Těžby a výroby, kde lidé měnili svá zaměstnání často

z toho důvodu, že se jednalo hlavně o manufakturní a tovární práce, kde se typ práce odvíjel od toho, co bylo potřeba vyrobit a to se odvíjelo od poptávky.

Z mužů zůstalo nejméně ve stejném pracovním oboru i zaměstnání v oblasti Státníků a podobně v oblasti Těžby a výroby. Zde je patrný vliv politických čistek na úrovni státní správy, kde skutečně k určité změně vlivem politických čistek došlo. U žen je tomu zejména v oblasti Výroby a Zemědělství, kde docházelo ke změně pracovního místa a sektoru častěji, z důvodu potřeb ve výrobě (viz. zmíněno výše). Opět se setkáváme s tím, že ani u mužů ani u žen nesledujeme výraznou změnu zaměstnání. P hodnota v tomto testu vyšla menší než 0,001, čili výsledky jsou signifikantní a statisticky významné.

Tabulka 5. Přehled stability zaměstnání v pracovních oborech u mužů a žen v roce 1975 (IS v závorkách).

Obor	Pohlaví (relativní četnost)				Celkem	
	Muži		Ženy		Muži	Ženy
	Zaměstnání	Obor	Zaměstnání	Obor		
Vzdělání, kultura	90,8 (88,5;93,1)	93,6 (91,7;95,5)	90,3 (87,0;94,2)	94,9 (92,0;97,8)	628	217
Inženýři	84,8 (83,2;86,4)	91,3 (90,0;92,6)	85,1 (81,9;88,3)	93,4 (91,2;95,6)	1 951	482
Státníci	79,5 (75,4;83,6)	81,1 (77,1;85,1)	83,1 (73,5;92,7)	83,1 (73,5;92,7)	366	59
Zemědělství	80,3 (78,0;82,6)	83,7 (81,6;85,8)	79,2 (74,9;83,5)	83,6 (79,7;87,5)	1 201	341
Těžba, výroba	78,5 (77,3;79,7)	85,1 (84,1;86,1)	78,2 (75,5;80,9)	84,7 (82,3;87,1)	4 792	870
Služby	84,5 (83,2;85,8)	91,2 (90,2;92,2)	82,6 (80,3;84,9)	91,7 (90,0;93,4)	3 105	1 066

* $p < 0,001$, $DF = 16$

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

Dále se dostáváme k popisu toho, odkud muži a ženy odešli od roku 1967 do roku 1975 a kolik jich bylo. O tom vypovídají tabulky 6 a 7.

Rok 1967 je tak pro mě nezávislou proměnnou (vypovídá o situaci, která nějak proběhla) a rok 1975 je pro mě proměnnou závislou, resp. vysvětlující, jelikož se snaží ukázat, jak se situace proměnila.

Z tabulky 6 je patrné, že muži nijak významně neopouštěli své pracovní obory mezi lety 1967 a 1975. Vždy jsou největší podíly mužů ve stejném pracovním oboru jako v roce 1967. Největší úbytek však můžeme vidět v oblasti Státní správy, kde si musíme uvědomit, že je stále přítomno celých 81% mužů, kteří tam zůstali. I přesto je zde ale největší odliv lidí a to do oblasti Inženýrů a techniků přibližně 6% a pak do oblasti Těžby a výroby (6%) a Služeb (6%). Z tohoto vývoje je patrná jistá nestabilita této oblasti, odvíjející se od politických procesů.

Tabulka 6. Zaměstnanecká mobilita v pracovních oborech u mužů z roku 1967 do roku 1975.

Obor 1967	Obor 1975 (relativní četnost)						Celkem
	Vzdělání, kultura	Inženýři	Státníci	Zemědělství	Těžba, výroba	Služby	
Vzdělání, kultura	93,6	2,9	1,4	0,0	0,8	1,3	100
Inženýři	1,7	91,3	2,4	0,4	1,2	3,0	100
Státníci	0,6	6,3	81,1	0,6	6,3	5,2	100
Zemědělství	0,0	1,3	0,3	83,7	6,4	8,4	100
Těžba, výroba	0,4	3,2	0,8	2,0	85,1	8,5	100
Služby	0,7	2,9	0,6	1,1	3,5	91,2	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

V tabulce 7, která se týká mobility v pracovních oborech u žen je také vidět, že ženy nijak významně neopouštěly své pracovní obory mezi lety 1967 a 1975. Největší podíly zastoupených žen jsou ve stejném pracovním oboru jako v roce 1967. Největší úbytek můžeme také vidět v oblasti Státní správy, i když i zde je stále přítomno celých 83% žen, které zde zůstali. Nicméně odliv lidí je odtud nejvíce patrný do oblasti Služeb (8,5%). I z toho je zřejmý propad kvalifikace pracovní pozice u těchto žen z důvodu politických procesů.

Tabulka 7. Zaměstnanecká mobilita v pracovních oborech u žen z roku 1967 do roku 1975.

Obor 1967	Obor 1975 (relativní četnost)						Celkem
	Vzdělání, kultura	Inženýři	Státníci	Zemědělství	Těžba, výroba	Služby	
Vzdělání, kultura	94,9	2,8	0,9	0,0	0,0	1,4	100
Inženýři	0,6	93,4	1,2	0,2	0,6	3,9	100
Státníci	0,0	5,1	83,1	0,0	3,4	8,5	100
Zemědělství	0,3	0,0	0,0	83,6	5,9	10,3	100
Těžba, výroba	0,1	2,3	0,3	1,6	84,7	10,9	100
Služby	0,5	3,9	0,9	0,3	2,7	91,7	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

Z dat je již patrné, jak muži a ženy zůstávali ve svých zaměstnáních a pracovních oborech. Já bych se ještě ráda vyjádřila k tomu, z jakých pracovních oborů odcházeli a především kam přecházeli v roce 1967 a poté v roce 1975.

V roce 1967 nejvíce mužů opustilo obor Těžby a výroby, což je pochopitelné zejména proto, že právě tento pracovní sektor byl pro muže v tomto období nejčastějším zaměstnáním, proto je zde číslo odchozích nejvyšší. Odešlo 713 mužů - 407 z nich šlo pracovat do služeb a 154 povýšilo do kategorie Inženýrů a techniků. Pro toto období je typické to, že mnoho lidí studovalo tzv. večerní školy, aby si dodělali odborné vyučení, maturitu a ostatní certifikáty potřebné k tomu, aby mohli přestoupit na místo vedoucího ve svém zaměstnání (pokud byli samozřejmě politicky loajální), čemuž odpovídá i ona skupina dělníků a výrobců.

Vzorek žen je z roku 1967 v poměru s muži menší, takže i odchody ze zaměstnání probíhaly v menším měřítku. Nicméně nejvíce odcházely ženy z oboru těžby a výroby, kde se jednalo o 133 žen. 95 z nich odešlo do služeb a 20 do oboru Inženýrek a techniček. V tomto kontextu se dle mého názoru také jedná o „přilepšení“ na vyplácené mzdě a čistším pracovním prostředím z důvodu politické loajálnosti.

V roce 1975 nejvíce mužů odešlo z oboru služeb, celkem se jednalo o 593 mužů. 407 jich odešlo do oboru Těžby a výroby a 101 do oboru zemědělství. Tato oblast je nejvíce zastoupená proto, že jak víme, politické čistky probíhaly ve všech sférách a oblastech. V oblasti Těžby a výroby a Služeb pracovalo nejvíce lidí (jak víme z Tabulky 2) a proto zde docházelo k nejpočetnějším změnám v zaměstnání. V oblasti těžby a výroby spíše k vzestupné, kde jak víme, pracovalo nejvíce politicky loajálních lidí, ale v oblasti Služeb se projevily právě ony „čistky“. Odcházeli tedy z poměrně stálých a fyzicky na příliš náročných pracovních pozic služeb do oblastí těžby, výroby a zemědělství, kde byla fyzická námaha podstatou.

Zde bych ještě zmínila druhý nejvíce změněný obor u mužů, kterým byla oblast Inženýrů a techniků, kde odešlo 301 mužů. 154 z nich odešlo do Těžby a výroby a 91 do Služeb. Zde je vidět opět sestupná tendence v pracovní kariéře. Navíc se zde jednalo o sestup z vedoucí pozice do zaměstnanecké pozice v pracovním sektoru.

Při popisu odchodu žen v roce 1975 opět musíme brát v úvahu jejich menší zastoupení v souboru, čímž se ponížuje i počet výsledků odchodu ze zaměstnání. Nejvíce jich odešlo z oboru služeb, celkem se jednalo o 157 žen a odcházely stejně jako muži nejvíce do oboru Těžby a výroby (95 žen) a Zemědělství (35 žen). Je zde patrný stejný efekt jako u mužů, opět byly odejity z ne příliš náročných zaměstnání oblasti služeb a přeloženy do fyzicky náročnější oblasti výroby a zemědělství.

Zde bych se ještě také zmínila o druhém nejvíce změněném oboru u žen, kterým byla oblast Inženýrská a technická, kde odešlo 71 žen. 42 z nich odešlo do Služeb a 20 do Těžby a výroby. Zde je opět zřejmý stejný princip sestupné mobility jako u mužů.

5.3 Stabilita a mobilita z hlediska hierarchické pozice

Nyní se podíváme na to, jak probíhala zaměstnanecká mobilita v oborech ohrožených politickými procesy. Zde, v tabulce 8, je detailní analýza toho, jak muži a ženy zůstávali ve svém zaměstnání a oboru ohroženém čistkami z důvodu hierarchické pozice z roku 1967 i v roce 1975. U mužů ani u žen nesledujeme výraznou změnu zaměstnání. P hodnota v tomto testu vyšla menší než 0,001, čili výsledky jsou signifikantní a statisticky významné.

Z mužů zůstalo nejméně z nich ve stejném oboru ohroženém čistkami i zaměstnání v kategorii Hodně exponovaných, čili hodně ohrožených procesem politických čístek. Do této kategorie patřili například politici a odborní pracovníci, vedoucí obchodních úseků, ředitelé škol nebo pracovníci justice. I zde je tedy patrný vliv politických čístek na úrovni státní správy, kde skutečně k určité změně vlivem politických čístek došlo.

U žen je tomu opět nejvíce v kategorii Středního segmentu, čili povolání označených jako pomocníci nějaké výroby či produkce. Zde není patrný nijak zvláštní vliv politických čístek, protože ač působily na všechny složky zaměstnaneckého trhu, těchto výrobních povolání se dotkly spíše okrajově a tím způsobem, že z těchto oborů naopak mobilizovaly pracovní sílu na nově uvolněné vyšší pracovní pozice.

Tabulka 8. Přehled stability zaměstnání z hierarchické pozice u mužů a žen z roku 1975 (IS v závorkách).

	Pohlaví (relativní četnost)				Celkem	
	Muži		Ženy		Muži	Ženy
	Zaměstnání	Ohro. obor	Zaměstnání	Ohro. obor		
Hodně exp.	75,0 (69,3;80,7)	76,8 (71,3;82,3)	82,1 (70,0;94,2)	82,1 (70,0;94,2)	224	39
Málo exp., služby	85,7 (84,3;87,1)	92,6 (91,5;93,7)	82,8 (80,2;85,4)	92,1 (90,2;94,0)	2 302	818
Exp. strategičtí	84,3 (82,3;86,3)	89,0 (87,3;90,7)	87,3 (83,0;91,6)	91,5 (88,0;95,0)	1 239	236
Střední segment	81,1 (80,1;82,1)	90,9 (90,2;91,6)	80,8 (78,7;82,9)	92,5 (91,1;93,9)	5 655	1 414
Dělníci	79,8 (78,3;81,3)	85 (83,6;86,4)	81,1 (77,7;84,5)	85,2 (82,2;88,2)	2 623	528

* $p < 0,001$, $DF = 16$

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

Další část analýzy v tabulkách 9 a 10, se věnuje zaměstnanecké mobilitě v ohrožených oborech z důvodu hierarchického postavení mezi lety 1967 a 1975 u mužů a žen. V tabulce 9 vidíme, že ani tady muži nijak významně neopouštěli své pracovní pozice v jednotlivých kategoriích ohrožených čistkami podle hierarchického postavení. Nicméně v kategorii Hodně exponovaných, čili hodně ohrožených čistkami je patrné, že zůstalo z roku 1967 jen necelých 77% mužů. Nejvíce jich odešlo do kategorie Málo ohrožených a služeb, kam spadají například pedagogičtí pracovníci škol, personál dopravních prostředků či sociální pracovníci. To opět potvrzuje předpoklad, že kategorie nejvíce ohrožených skutečně nejvíce opouštěla své pracovní pozice, i když ne v tak markantní míře.

Tabulka 9. Zaměstnanecká mobilita z hierarchického postavení u mužů z roku 1967 do roku 1975.

	Hierarchické postavení 1975 (relativní četnost)					Celkem
	Hodně exp.	Málo exp., služby	Exponovaní - strategičtí	Střední segment	Dělníci	
Hodně exponovaní	76,8	8,5	4	6,3	4,5	100
Málo exp., služby	0,9	92,6	1,5	4,1	0,9	100
Exponovaní - strategičtí	1,9	6,1	89	2,1	0,9	100
Střední segment	0,5	3,2	1,6	90,9	3,8	100
Dělníci	0,4	1,8	2,3	10,6	85	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

V tabulce 10 opět vidíme, že ani zde nedocházelo k obměně pracovních oborů ohrožených politickými čistkami z důvodu hierarchické pozice procesy z roku 1967 do roku 1975. Nejvíce ženy opouštěly opět obory nejvíce ohrožené politickými čistkami, ale i přesto jich tam celých 82% zůstalo. Nejčastěji ale odcházely do středního segmentu (10%), tedy do takových oborů, kde fungovaly jako pomocnice. Patřili tam například zpracovatelé různých výrobků a provozní pracovníci veřejných služeb (sběr surovin, příprava jídla).

Tabulka 10. Zaměstnanecká mobilita z hierarchického postavení u žen z roku 1967 do roku 1975.

Ohr. čistkami 1967	Hierarchické postavení 1975 (relativní četnost)					Celkem
	Hodně exp.	Málo exp., služby	Exponovaní - strategičtí	Střední segment	Dělníci	
Hodně exponovaní	82,1	7,7	0	10,3	0	100
Málo exp., služby	0,9	92,1	2,3	4,5	0,2	100
Exponovaní - strategičtí	0	5,5	91,5	2,1	0,9	100
Střední segment	0,4	4,1	0,6	92,5	2,4	100
Dělníci	0,4	1,3	0,8	12,3	85,2	100

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

V tabulce 11 můžeme vidět samotnou zaměstnaneckou mobilitu dle typu její změny. Do proměnné Mobilita jsem zařadila čtyři možné možnosti, jak se zaměstnanecká mobilita mohla vyvíjet: první možností jsou ti, co zůstali na svém pracovním místě a za celé mnou zkoumané období ji nezměnili. Druhou možností byl posun horizontální, kde ke změně zaměstnání docházelo, ale pouze v rámci jednoho oboru, nebo oboru podobnému tomu původnímu ve smyslu, že jeho prestiž nebyla ani horší ani lepší. Třetí možný vývoj byl směrem nahoru, čili vzestup, ke kterému se vztahují zejména ta dělnická zaměstnání a oblasti, odkud se čerpali politicky loajální pracovníci do vyšších zaměstnaneckých pozic. A jako poslední typ vývoje v zaměstnanecké mobilitě je sestup, který se týkal politicky neloajálních zaměstnanců ve vyšších pozicích, jako byly ty ve státní správě, ve vedoucích pozicích či členové justice.

Z tabulky můžeme vidět jednotlivé procentuální zastoupení každé z nich. Muži i ženy zůstávali ve stejných zaměstnáních vždy téměř z 90%. Z ostatních tří typů zaměstnaneckých mobilit je o něco málo vyšší ta vzestupná, ale nejedná se o věcné rozdíly. P hodnota vyšla menší než 0,001, čili se jedná o statisticky významné rozdíly.

Tabulka 11. Jednotlivé indikátory zaměstnanecké mobility a jejich zastoupení v cílové populaci u mužů a žen.

Pohlaví	Typ mobility				Celkem
	Ti, co zůstali	Horizontální posun	Vzestup	Sestup	
Muži	89,5	2,5	4,7	3,3	100
Ženy	90,9	3,1	3,9	2,1	100
Celkem	89,8	2,7	4,5	3,0	100

*Chi2=18,5273, p<0,001

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

Pro lepší přehlednost v tabulce 13 ukazují procentuální zastoupení horizontálních i vertikálních mobilit, bez jedinců, jež ve svém zaměstnání po celou dobu zůstali. Z této tabulky je tedy vidět, že pokud u

mužů docházelo k nějaké změně, pak nejméně v horizontálních posunech. To znamená, že se jich pouhý přechod z jednoho zaměstnání do druhého, aniž by si polepšili či pohoršili, týkal nejméně. Naopak nejvíce z nich se týkala mobilita vzestupná, téměř 45% mužů. O něco méně pak probíhala mobilita sestupná (31%), nicméně je zde vidět, že u mužů je patrná větší četnost vertikální mobility, než u žen.

U žen byla mobilita také nejvíce ta vertikální a vzestupná, téměř 43%, je tedy zanedbatelně nižší než u mužů. Ovšem ve srovnání mobility sestupné a horizontální vidíme oproti mužům změnu. Ženy spíše než mobilitou sestupnou, procházely horizontální, čili se pohybovali v rámci stejných pracovních oborů a kategorií, skrze které si nepohoršily, ani nepolepšily. Ženy se tedy častěji pohybují horizontálně.

Obecně tedy lze říci, že u mužů probíhala změna zaměstnání mezi lety 1967 a 1975 radikálněji, než u žen. Jejich mobilita byla v oblasti horizontální a vertikální změny zaměstnání nejvíce vzestupná, o něco méně sestupná a nejméně horizontální. U žen také byla mobilita nejčastěji vzestupná, ovšem o něco méně probíhala ta horizontální a nejméně sestupná. Celkově se pohybovalo více lidí vzestupně, než sestupně.

Tabulka 12. Zastoupení mužů (N=1265) a žen (N=276) v horizontální a vertikální mobilitě.

Pohlaví	Typ mobility			Celkem
	Horizontální posun	Vzestup	Sestup	
Muži	24,2	44,7	31,1	100
Ženy	34,4	42,8	22,8	100
Celkem	26	44,4	29,6	100

*Chi²=14,5149, p<0,001

Zdroj: TSS 1984, vlastní výpočty

6. SROVNÁNÍ HYPOTÉZ

První výzkumná otázka, kterou jsem si položila, se týkala dopadů politických procesů na změnu zaměstnání u mužů a žen. Uvažovala jsem, zda měly tyto procesy větší dopad na ženy proto, že byly méně ohodnoceny ve svém zaměstnání než muži a jejich práce byla klasifikována jako podřadnější, čili došlo spíše k jejich obětování, než muže jakožto živitele rodiny. Nebo naopak docházelo k tomu, že žen se týkaly tyto procesy méně právě z důvodu, že jejich role v pracovním procesu byla vnímána jako méně důležitá a tak nebylo nutné je eliminovat.

Této části zkoumání se věnují tabulky 5 a 8. Tabulka 5 ukazuje, jak stabilně zůstávali muži a ženy ve svém zaměstnání a pracovním oboru z roku 1967 i v roce 1975 a tabulka 8 ukazuje stabilitu v zaměstnání u oborů hierarchického postavení ve stejných letech. Jedná se tedy o to, kolik jedinců zůstalo v celém tomto mezidobí ve stejném zaměstnání, či pouze horizontálně změnilo pracovní pozici, ale politické procesy se ho netýkaly ve smyslu sestupné či vzestupné mobility.

První důležitá informace je, že ve všech šesti zaměstnaneckých kategoriích, což popisuje tabulka 5, vždy zůstalo přes 80% jedinců ve stejném zaměstnání po celé mezidobí. V tabulce 8 popisující totéž pro obory hierarchického postavení je tomu stejně, pouze u mužů v oboru Hodně exponovaných a Dělníků tato hodnota klesla pod 80%. Obecně tedy můžeme říci, že ani u mužů ani u žen není výrazně viditelná ztráta, či změna zaměstnání.

Přesto však po srovnání stability zaměstnání mužů a žen vidíme, že ženy zůstávali ve svých zaměstnáních i oborech, jako pracovních tak i hierarchického postavení více, než muži. Rozdíl není nijak věcně významný, ale statisticky ano. Hodnoty se od sebe liší v řádu jednotek, nicméně prokazují jednoznačně to, že ženy byly v udržení zaměstnání

stabilnější, čili politické procesy se více týkaly mužů a jejich pracovních kariér.

Tomuto faktu odpovídají i samotné výsledky v tabulce 5 a u kategorie pracovního oboru Státníků, kde zůstalo ve stejném zaměstnání mužů 79,5% a žen 83%, kdy právě kategorie Státníků byla, jak víme, politickými procesy nejvíce prověřovaná. Dále pak v tabulce 8 u kategorie hierarchického postavení Hodně exponovaných, kde mužů zůstalo ve stejném zaměstnání 75% a žen 82%.

Nyní již k samotným hypotézám. První hypotéza zněla: Na ženy dopadly politické čistky méně, protože jejich role byla vnímána jako méně důležitá. Z výsledků analýzy a výsledků intervalů spolehlivosti statistických testů vyplývá, že s 95% spolehlivostí hypotézu přijímám.

Druhá hypotéza zněla: Na ženy dopadly politické čistky více, protože jejich obětování (ztráta či změna zaměstnání) mohlo být realizátory čistek vnímané jako méně závažné pro rodinu, než by tomu bylo u muže. Na základě výsledků patrných z analýzy a intervalů spolehlivosti statistických testů, mohu s 95% tuto hypotézu zamítnout.

Druhá výzkumná otázka se týkala toho, zda docházelo u mužů a žen k vzestupné mobilitě v zaměstnání stejnou měrou. Zde se nabízely dvě možné výpovědi (hypotézy), mohlo docházet k vyšší vzestupné mobilitě u mužů, protože byli z řad dělníků častěji a více přijímáni na nově uvolněné pozice, nebo naopak docházelo k vzestupné mobilitě více u žen, které přecházely z oblasti výroby do sektoru služeb.

Této části výzkumu se věnovala část analýzy týkající se zaměstnanecké mobility. Tu popisují tabulky 11 a 12, přičemž tabulka 11 ukazuje jednotlivou četnost jedinců ve všech nadefinovaných typech mobility, kam patří i ti, co zůstali ve stejném zaměstnání a tabulka 12 již pracuje pouze s jedinci, kteří své pracovní pozice měnili jak horizontálně,

tak vertikálně. Obecně lze o celkové mobilitě v zaměstnání u mužů a žen podle tabulky 11 říci, že muži ani ženy také nijak výrazně své pozice neměnili. Rozhodně jich valná většina zůstala ve svém zaměstnání. U mužů i žen je tomu téměř z 90%. Nicméně, po odebrání jedinců, jež ve svém zaměstnání zůstali, můžeme zanalyzovat pouze ty, kteří se přesto pohybovali, o čemž vypovídá tabulka 12.

Z té je patrné, že u mužů, kteří měnili svá zaměstnání, se tato změna nejčastěji projevila jako vzestupná mobilita. U téměř 45% mužů zaznamenáváme kariérní růst, pouze u 31% mužů dochází k sestupné mobilitě a 24% mužů měnilo své zaměstnání v rámci stejného oboru, čili zde došlo pouze k horizontální mobilitě. Pokud ženy měnily svá zaměstnání, také se to nejčastěji projevilo kariérním růstem, ve vzorku se jedná o 42,8% žen, ale musím upozornit na to, že v této části analýzy je pouze 276 žen. Valná většina jich zmizela po odstranění těch, kteří ve svém zaměstnání po celou dobu zůstali, což se týká právě žen. I tak je tedy procentuální zastoupení žen ve vertikální mobilitě zaměstnání o něco nižší než u mužů. Dalších 34% žen se pak týkala mobilita horizontální a pouhých 23% mobilita sestupná.

Když uvážím, že v této analýze zastoupení mužů a žen v jednotlivých typech mobility zaměstnání bylo 1265 mužů a pouhých 276 žen, pak i s výsledky, které tato analýza přinesla, mohu třetí hypotézu: Muži procházeli vzestupnou mobilitou více, protože nejvíce z nich pracovalo v těžbě a výrobě, odkud byli loajální pracovníci dosazováni na nově uvolněné vyšší pracovní pozice – přijmout. Čtvrtá hypotéza: U žen docházelo k vzestupné mobilitě více, protože jich nejvíce pracovalo v oblasti výroby, ale postupně jich část přecházela do oblasti služeb, kde je čekala méně náročná práce, čili došlo ke kariérnímu růstu. Na základě výsledků analýzy mohu tuto hypotézu zamítnout.

7. ZÁVĚR

V první části své bakalářské práce jsem chtěla teoreticky přiblížit vývoj socialistického Československa natolik, aby bylo patrné, proč jsem zvolila analýzu právě mnou vybraných dat. Domnívám se, že toto období našich dějin významně zasáhlo vývoj naší společnosti nejen přeměnou samotné vnitřní struktury, čili formou přeměny konceptu zaměstnanosti, konceptu odměňování za své schopnosti či potlačení možnosti svobodně politicky smýšlet. Ale také a zejména se proměnila společnost individuálně a zároveň kolektivně. Lidé s příchodem socialistického režimu začali žít zcela nové životy, změnily se jejich priority a byli nuceni podřídit se politickému systému a režimu, který skrze politiku moci zasahoval do každé sféry jejich konání. To se týkalo celé společnosti, lidé nebyli poměřováni podle toho, jaká mají zaměstnání, kolik mají dětí, či jaké mají auto. Všichni měli právo na stejné materiální zázemí, všichni měli právo na práci a všichni postupně začali žít tytéž životy. Proto mluvím o změně kolektivní, protože jediným způsobem, jak se od tohoto standardu odlišit, bylo projevit loajálnost k politické ideologii a tak získat výsostné postavení a výhody pro život z toho plynoucí.

Po uvedení čtenáře do konceptu toho, jak tato situace vypadala a probíhala, jsem mohla představit svá data a analyzovat skrze ně tento vývoj statisticky. Jak jsem se již zmiňovala v samotném textu, politické procesy se netýkaly celkové populace stejnou měrou. To je patrné z mých dat, kde si zhruba 80% všech jedinců zachovalo své zaměstnání. Týkala se primárně určitých konkrétních oblastí. Těmi byly především vyšší vedoucí pozice, pozice ve státním aparátu či v oblasti justice a ředitelé pracovních a výrobních úseků, či škol. Na těchto oblastech se v mých datech změna zaměstnání vlivem politických procesů projevila.

Zmiňovala jsem se i o tom, že politické procesy probíhaly především jako varování a hrozba toho, že jedinec může o své

zaměstnání velice rychle přijít a být potrestán, pokud nebude ideologicky loajální. To je patrné z toho, že změny zaměstnání probíhaly i v méně politicky angažovaných oblastech jako jsou služby, výroba či zpracovávání surovin. Aby tato hrozba platila celoplošně, musely být politické procesy patrné ve všech kategoriích zaměstnání. Ani to ovšem neznamená, že všechny změny zaměstnání byly nutně výsledkem politických procesů. Ke změně zaměstnání docházelo i přirozenou cestou.

Politická loajalnost nejenže zajistila ochranu jedince před politickými procesy, ale také pomáhala jeho kariéernímu růstu. Z analýzy víme, že u mužů i žen docházelo u 40% jedinců k vzestupné mobilitě z těch, co se ve změně zaměstnání pohybovali horizontálně či vertikálně. Pro mnoho lidí, zejména v nižším pracovním postavení, tímto nastala příležitost, jak zlepšit své životní a pracovní podmínky.

Ve své práci jsem si položila dvě základní otázky. Zda dopadaly politické procesy „čistky“ stejně na muže i na ženy a zda docházelo u mužů a žen stejnou měrou k vzestupné mobilitě v zaměstnání. Ta první měla objasnit, zda hrálo v politických procesech roli pohlaví. Z výsledků mé analýzy je patrné, že ženy zůstávali v zaměstnání stabilněji. Navíc nejvíce mužů odcházelo ze zaměstnání v pracovních oborech státního aparátu a nejvíce ohrožených politickými procesy z důvodu hierarchické pozice, čili mužů se týkaly politické procesy více než žen. Druhá otázka měla podobný charakter, objasňovala další vliv politických procesů a to na možnost kariéerního postupu v případě politické loajalnosti jedince, kde jsem také zkoumala, zda na to má vliv pohlaví. Zde se ukázalo, že muži i ženy, kteří své zaměstnání změnili, nejčastěji procházeli vzestupnou zaměstnaneckou mobilitou. Ovšem u mužů tomu bylo více, než u žen a ženy navíc více než muži procházeli mobilitou horizontální, čili měnily zaměstnání ve stejném, či srovnatelném pracovním oboru. Muži tedy více než ženy procházeli vzestupnou zaměstnaneckou mobilitou.

Analytická data měla ovšem i svá omezení. Za prvé, vzorek respondentů byl z hlediska pohlaví více zastoupen muži (80%) než ženami pouhých (20%), jedná se tedy o určitou selekci dat. Výsledky tedy mohou být ovlivněny tímto nerovným zastoupením z hlediska pohlaví. Druhá komplikace nastala při tvorbě kategorií jednotlivých hierarchických oborů. Výběr pracovních zaměstnání do těchto jednotlivých kategorií vyžadoval objektivitu a neustálou kontrolu, zda vycházející modely odpovídají skutečnosti. Tím docházelo k tomu, že se zastoupení zaměstnání musela v kategoriích několikrát změnit, dokud výsledky nebyly relevantní.

Mým cílem bylo propojit znalosti této doby s analýzou dat, která byla zjištěna v roce 1984 a ukázat na nich, jak politická moc a ideologie zasáhly oblast zaměstnání v životech lidí. Pro mou práci jsem jednotlivá zaměstnání roztřídila do pracovních kategorií dle typu práce, čili máme určitý obraz změn mobility v rámci pracovních kategorií, ale pro rozšíření práce a pro další pokračování analýzy dat, by bylo přínosné pracovat s jednotlivými kódy zaměstnání a sledovat konkrétní přesuny, odchody a příchody v rámci jednotlivých zaměstnaneckých pozic.

8. SEZNAM LITERATURY

- Bárta, Miloš, Josef Belda, Ondřej Felcman, Vojtěch Mencl. 1993. *Československo roku 1968. 2.díl: počátky normalizace*. Praha.
- Kaplan, Karel. 1993. *Československo v letech 1967 – 1969*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Kaplan, Karel. 2002. *Kořeny Československé reformy 1968*. Brno: Doplněk.
- Kaplan, Karel. 2007. *Proměny české společnosti (1948-1960)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Česká společnost po roce 1945.
- Kaplan, Karel. 2008. *Kronika komunistického Československa: kořeny reformy 1956-1968*. Brno: Barrister & Principal.
- Katrňák, Tomáš. 2005. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, Sociologická řada.
- Kreidl, Martin. 2008. *Cesty ke vzdělání: Sociologická analýza sociální stratifikace*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Křížková, Alena a Lenka Helšušová. 2002. Sociální kontext života žen pracujících v řídicích pozicích: analýza odlišnosti životních postojů a názorů mužů a žen v české společnosti v závislosti na jejich pracovním postavení. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, Sociological papers.
- Kuchařová, Věra. 1999. Women and Employment. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 7 (2): 179-193 [cit. 9. 3. 2015]. Dostupné z: <<http://sreview.soc.cas.cz/cs/issue/68-czech-sociological-review-2-1999/1220>>
- Machonin, Pavel a kol. 1969. *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epoque.
- Madry, Jindřich. 1994. *Sovětská okupace Československa, jeho normalizace v letech 1969-1970 a role ozbrojených sil*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Navrátil, Jaromír, Jitka Vondrová. 2003. *Komunistická strana Československa. Svazek 4: Normalizace (listopad 1968 – září 1969)*. Praha – Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Tuček, Milan. 1996. *Zpráva o vývoji sociální struktury české a slovenské společnosti 1945-1993*. Praha: Institut of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Working papers.

Editor Tůma, Oldřich, Tomáš Vilímek. 2012. *Česká společnost v 70. a 80. letech: sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Česká společnost po roce 1945.

Uhde, Zuzana. 2009. *K feministickému pojetí péče jako kritické kategorie sociální nerovnosti*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review 45 (1): 9-30.

9. Resumé

The thesis is describing the employee mobility changes in the socialist Czechoslovakia between 1967 and 1975. The gender differences are also analysed. The thesis is dealing with a problematic of influence of the political processes on employment changes and compares whether the changes had impacted more male or female population. The final representation of men and women in the horizontal and vertical mobility in this period of time is analyzed and also whether the majority of people went through the ascending or descending mobility or whether they remained in their work area. The first part of the work focuses on a theoretical setting of the social issues of this period. The other part of the thesis is dedicated to the data analysis, results and finally to the clarification of given hypotheses and research questions. The data comes from the sociological investigation of the *Class and social structure of the population of czechoslovakia in 1984* and for the methodology of the work was used a quantitative empirical research.